

Nomenclatura de les sínies del País Valencià i les Illes Balears

L'objecte d'aquest treball és d'exposar la nomenclatura popular de les sínies de fusta, màquines hidràuliques de construcció primitiva que van desapareixent ràpidament, substituïdes per bombes elèctriques i altres innovacions. Hem deixat deliberadament d'estudiar les màquines intermèdies, o sigui, les sínies modificades amb rodets de ferro, i ens hem limitat a les que encara conserven tot l'aparell de fusta. En la major part de les comarques catalanes ja no en roman cap; crec que en tota la part septentrional i central de Catalunya no és possible trobar-ne, i cal baixar fins al Camp de Tarragona i a la Ribera d'Ebre per a veure funciouar encara aqueixes màquines sense alteracions modernitzadores. Com una prolongació de la Ribera d'Ebre, la comarca de Vinaròs, Benicarló i Peníscola abunda extraordinàriament en sínies de fusta; però en quasi tota la resta del País Valencià hem pogut comprovar llur desaparició. En l'Horta de València, on el progrés agrícola és tan gran, naturalment, les sínies han estat substituïdes per aparells moderns.¹ Cal arribar fins a l'extrem meridional de les terres de la nostra llengua per a trobar, a l'horta de Guardamar de Segura, una bona partida de sínies antigues en plena activitat.

A les Illes Balears es va acomplint implacablement el mateix procés de modernització; però encara hem estat a temps a contemplar i estudiar sínies completament de fusta, en les tres illes principals.

1. Max Thede, en el seu treball *Die Albufera von Valencia*, «Volkstum und Kultur der Romanen», VI, 256, Tafel IX, n.º 25, duu una fotografia d'una sínia arcaica, feta al Palmar (Horta de València); però he tingut ocasió de comprovar que ja no en resta quasi cap sense modernitzar, i el mateix Thede diu que en les hortes occidentals de la Ribera, a Catarroja, Silla, Sollana i Sueca, la vella sínia de fusta «ist ganz verschwunden» (*Ibid.*, p. 270).

La meva investigació ha estat feta personalment a les següents localitats:

Peníscola	Palma (Mallorca)	Ciutadella (Menorca)
La Pobla de Benifassà	Sencelles (Mallorca)	St. Antoni d'Eivissa
Polinyà de Xúquer	Manacor (Mallorca)	Vila d'Eivissa
Guardamar de Segura		

La sínia és un giny de remota antiguitat. Encara que l'origen del nom actual és aràbic, no foren els alarbs els seus inventors, car ja era coneguda dels pobles pre-romans; però és probable que els moros espanyols donassin increment a la utilització d'aquesta màquina, i que per això els noms àrabs arribassin a prevaler damunt els llatins.¹

El seu nom llatí era *antlia* (< gr. ἀντλία), i en el llatí tardà d'Espanya se deia també *rota* (cf. Isidori *Etymologiarum* lib. XX, xv). El *Lexicon totius Latinitatis* de Forcellini dóna aquesta definició de l'*antlia*: «Machina ad hauriendam ex imo loco aquam, quae pedum alterno nisu et agitato aquas per modiolos atque haustra attollit». El moviment que segons el llatinista italià es donava amb els peus, no concorda amb el sistema general de les nostres sínies, que són mogudes per un engranatge de rodes dentades i per les voltes d'una bístia; però a la Pobla de Benifassà, dins les muntanyes del Nord del Maestrat, he trobat una sínia rudimentària que consisteix simplement en una roda de catúfols i una pastereta, i que fins fa poc temps es feia rodar per la pressió dels peus de l'hortolana damunt les estaques de la roda. Aquesta sínia, que avui ja està inutilitzada i sense catúfols, és la que representa la foto n.º 1.

En català el nom general és *sínia* o *sénia*, que, com el castellà *aceña*, ve de l'àrab *saniya*. En valencià es diu també *nòria*, probablement per influència castellana; val a dir que ja trobam la forma *nora* (= nòria) a un document valencià del segle xv: «En

1. Sobre la dilatada àrea on es troben rodes hidràuliques anàlogues a les nostres sínies, des de la Mediterrània occidental fins a Siam i la Xina, vegeu la bibliografia que dóna Max Thede, *op. cit.*, p. 269. També és interessant comparar les sínies del nostre país amb les rodes hidràuliques que descriu i reproduceix gràficament l'enginyer egipci Ch. Audebeau Bey en el seu article *Appareils rustiques pour l'arrosage des terres de l'Égypte*, «Bulletin de l'Institut d'Égypte», Le Caire, 1935, t. xvii, pp. 1-21.

fer adobar la dita nora e en adobar lo scacadell del dit molí» (època d'un fuster valencià de l'any 1468, existent a l'Arxiu General del Regne de València).

Originàriament hi havia distinció entre la *sínia* i la *nora*. Encara avui en dia, a Tetuan, distingeixen entre la *na'ora*, que és la màquina pròpiament dita, i la *saniya*, que és el pou d'on la *na'ora* puja l'aigua, i per extensió l'hort on hi ha el pou i que es rega amb la *na'ora*. El significat simplement mecànic de *na'ora*, derivat, sembla, de l'arrel *na'r* que significa 'grunyir', es veu en R. Dozy,¹ qui no atribueix al dit mot altres accepcions que les de «roue hydraulique» i «un tour à dévider» («tornum» en el *Vocabulista in arabico* atribuït a Ramon Martí;² «devanadera de madera torneada» en el P. Lerchundi).³ En canvi el mot *saniya* és presentat per Dozy⁴ amb totes aquestes accepcions: «roue hydraulique», «puits», «fontaine publique», «moulin à blé, mis en mouvement par l'eau»,⁵ «meunière», «jardin»; i segons Steiger,⁶ *saniya* en tripolità significa 'hort'. En el català actual hi ha reminiscències d'aquesta multiplicitat de significats, car si bé és general l'ús de *sínia* o *sénia* en l'accepció de 'aparell de rodes per a treure aigua' i de 'conjunt del dit aparell i del pou d'ou es treu l'aigua', també trobam a Girona, a Pineda de Mar i a Calasseit el mot *sénia* amb el sentit de 'hort que es rega amb aigua pouada', i a Vilacalles (Menorca) *sínia* té també el significat de 'hort'.

La documentació catalana més antiga que coneixem sobre la *sínia*, és del segle XIII. En el *Libre de Felix de les Meravelles del Món*, part VII, cap. VI, Ramon Llull reconta aquesta coneguda faula: «Aquell home havia un hort, en que un bou trehia aygua de una *sínia*, e un ase aportava los fems de que hom femava aquell hort. Esdeuenchse un vespre que lo bou fo molt hujat, e lo ase li aconsellà que lo vespre no menjàs la ciuada, per ço que l'endemà

1. *Supplément aux dictionnaires arabes*, II, 689.

2. Edició Schiaparelli, s. v. *tornum*.

3. *Vocabulario del dialecto de Marruecos*, 282.

4. *Op. cit.*, I, 695.

5. Aquest significat de 'molí d'aigua' és conservat en el castellà *aceña*. Meyer-Lübke, *REW* 7582, sembla atribuir aquest mateix significat al català *sénia* i *sínia*; aquesta atribució és errònia, i em vaig oblidar de rectificar-la en el lloc corresponent del meu *Suplement català al REW*.

6. *Contribución a la fonética del hispanoárabe y de los arabismos en el ibero-románico y el siciliano*, Madrid, 1932, p. 301.

no'l mesés hom a tirar la *sinia*, e que's pausàs. Lo bou estech al consell del ase, e no menjà lo vespre la ciuada. Lo hortolà cuydà's que el bou fos malalt, e mès lo ase en son loch a tirar la *sinia*. Tot aquell dia tirà l'ase la *sinia* ab molt gran treball. Com vench a la nit, ell vench a la establa, hon atrobà lo bou qui jahia e sajornaua. Lo ase plorà denant lo bou, e dixli aquestes paraules : Lo senyor, dix l'ase, ha en volentat que't vena a un carnicer, car cuyda's que sies malalt; e per ço, ans que no t'aucia, és bo que tu torns a ton offici, e no't dons semblant que sies malalt. Aquestes paraules dix l'ase al bou, per ço que hom no'l tornàs a tirar la *sinia*, que li era de major treball que los fems que aportaua. Lo bou hac pahor de morir, e menjà aquella nit la ciuada, e feu semblant que fos guarit.» En el *Llibre de Blanquerna*, cap. 26, el mateix Llull usa la forma *cenia*.

Tornant a l'estat actual de la llengua viva, el conjunt de peces que formen la nostra roda hidràulica té aquests noms:

Sènia [*sènia*, Peníscola, Pobla de Benifassà, Polinyà, Guardamar; *sènie*, Vila d'Eivissa; *sèni*, Sant Antoni d'Eivissa].

Sinia [*siniè*, Ciutadella; *sini*, Palma, Sencelles, Manacor].

Nòria [*nòria*, Peníscola, València, Guardamar].

La cavitat d'on la *sínia* treu l'aigua, s'anomena així:

Senial (derivat de *sènia* amb el sufix *-al*) [*seniál*, Guardamar].

Pou (< llatí *putĕum*) [*pou*, Peníscola; *pou*, Polinyà].

Sínia [*sini*, Mallorca; *siniè*, Menorca].

Així, doncs, a les Balears la cavitat no té nom diferent del de l'aparell. Es diu : «sa *sínia* és molt fonda», «nn infant ha caigut dins sa *sínia*», i també : «sa *sínia* és tota de fusta». Cal repetir el que hem dit més amunt : que el sentit originari aràbic de *sínia* és pròpiament el de 'cavitat d'on la *na'ora* treu l'aigua'.

Al voltant de la *sínia* el terreny sol ésser un poc elevat, formant un monticle margenat de terra o de pedres, que rep aquests noms:

Mota (< germ. MOTTA 'munt de terra', cf. REW 5702) [*môte*, Palma, Manacor, Sencelles, Ciutadella, Eivissa].

Cintell (< llatí *CINCTĒLLUM, literalment 'cinyell') [*sintel*, Palma].

Andàmit (< cast. *andamio* 'bastida') [*andàmit*, Polinyà].

A Eivissa el nom de *mota* s'aplica més especialment a la paret o barana que envolta la placeta circular on està installada la *sínia* (i que a Mallorca s'anomena *perçid de se môte*); en canvi, a Vinarò

el vocable *mota* ha adquirit més importància, aplicant-se a designar tot el conjunt de la sinya.

La mota és d'alçada molt variable. Hi ha motes que només s'alcen tres o quatre pams damunt el nivell del camp; altres, en canvi, s'eleven a més de dos metres (cf. la fotografia n.º 1, on es pot veure bé la gran altària de la mota mallorquina). A Mallorca hi ha motes que tenen una porta i són buides, i llur recinte, anomenat *sa cantina* [sə kəntinə Sencelles], serveix per a guardar eines agrícoles i tenir-hi coses en fresc. També hi ha sínies que no tenen mota, sinó que estan muntades al nivell mateix del camp. En una mateixa localitat es troben sínies amb mota alta, amb mota baixa i sense mota, segons les condicions del terreny en relació amb la situació més o menys alta del safareig que s'ha d'omplir o del camp que s'ha de regar amb la sinya.

Damunt la mota, al voltant de la sinya, hi ha el tros circular fressat pel pas de la bèstia, que té tots aquests noms:

Caminal [kəminál, Eivissa].

Camínet [kəminət, Sencelles].

Caminoi [kəminói, Manacor].

Andador [andaó, Peníscola].

En les sínies de les Balears, el clot o pou està tancat lateralment per dos trossos de paret, de devers tres pams d'alçada en la part anterior i que va pujant pels costats fins a assolir més de doble altària en la part posterior, on la part més elevada dels dits trossos de paret forma com dues columnes que serveixen de sosteniment al jou. En el País Valencià trobam la paret de la sinya en un estat més rudimentari, reduïda generalment a les dues robustes columnes posteriors, sense la baraneta baixa que en les sínies baleàriques defensa els costats i la part anterior i evita que persones o animals caiguin fàcilment dins el pou o senial.

El material de què es construeix la paret de la sinya sol ésser el mateix que s'empra usualment en la construcció de les cases de pagès de la localitat respectiva : així veim que a Mallorca sol ésser de pedres sense picar, unides amb morter; a Menorca, en canvi, on la casa popular es basteix de cantons ben cairejats, s'empren aquests mateixos per a construir el muntatge de la sinya, que de més a més sol ésser ben emblanquinat (com també a Eivissa) conforme al costum tradicional d'aqueixes dues illes.

La paret de la sínia, i principalment la seva part posterior i més alta, rep aquests noms:

Pilars [*pilás*, Peníscola].

Matxos [*máçs*, Polinyà].

Columnnes [*kolúnnes*, Guardamar; *kulúnnes*, Sencelles].

*Merlet*¹ [*mellét*, Eivissa (Vila)].

Capmerlet [*kammellét*, Sant Antoni d'Eivissa].

Damunt les dues columnnes o merlets descansen els extrems d'una jàssera posada horitzontalment, que enmig té un forat per on passa l'arbre del rodet, i serveix per a assegurar la posició vertical del mateix arbre. A Peníscola, aqueixa fusta horitzontal consta de dues peces juxtaposades (la qual cosa explica la forma plural del seu nom), cadascuna de les quals té en el seu centre una mossa de forma semicircular que s'adapta a la mossa de l'altra peça, i juntes formen l'obertura circular per on passa l'arbre.

Els noms de la jàssera horitzontal són:

Jou [*jóu*, Mallorca, Menorca].

Bancs [*báñks*, Peníscola].

Polaina [*poláina*, Polinyà].

Tisora [*tizórs*, Eivissa].

Els noms de *tisora* i *polaina*, a primera vista semblen inadequats a la designació del jou. Cal tenir present, però, que aquells dos mots són els noms eivissenc i valencià del «cavall» o biga inclinada, damunt la qual descansen els cabirons que sostenen la teulada; no és estrany que el nom d'una biga s'hagi aplicat a la jàssera horitzontal de la sínia. La designació de la biga pel nom de *tisora* (Eivissa) prové de l'aspecte eixancat del conjunt de les dues bigues inclinades, comparable a les fulles d'unes estisores obertes. En quant al mot *polaina* (< fr. *poulaine* 'punta de sabata, llarguera i girada cap amunt';² cast. i cat. *polaina* 'antiparó'), cal advertir que no és l'únic cas d'aplicació d'un nom de calçat a indicar un llenyam de construcció: a la Vall d'Àneu s'anomena *sabatera* (derivat de *sabata*) la mateixa biga inclinada que a la Ribera del Xúquer es diu *polaina*; el castellà *zapato* designa també

1. < MÉRÜLUS, cf. REW₃ 5534a.

2. HATZFELD-DARMESTETER-THOMAS, *Dictionnaire Général de la Langue Française*.

un llenyam posat horitzontalment damunt un peu dret;¹ per altra part, el francès *poulaine* i el mallorquí *polena* (que ve del francès) designen el 'mascaró de proa', o sigui, un dels llenyams extrems de què es basteix un vaixell.

L'eix del rodet és anomenat, pertot arreu, *arbre* [*ábre*, Peníscola, Polinyà, Guardamar; *ábre*, Palma, Sencelles, Manacor, Ciutadella, Eivissa]. Consisteix en una soca sense desbastar o tot just escalabornada, que es col·loca amb l'extrem més gruixut cap amunt, travessant el jou. En l'extrem inferior té un piu de ferro que balla dins un dau incrustat en terra. A la part que sobresurt damunt el jou, té un forat per on passa la perxa, i en les sínies que tenen cabestrera, l'arbre té un altre forat destinat a subjectar aquesta. Aquests dos forats són anomenats *ulls de l'arbre* (Peníscola). En la part central de l'arbre va col·locat el rodet, el qual descansa damunt dos socs semblants a les palometes d'un carro, que van clavats a l'arbre i es diuen *coixinets* [*kojínets*, Peníscola].

A Mallorca hi ha sínies en què l'arbre no travessa el jou, sinó que hi està adossat, i perquè hi estigui subjecte s'hi aplica una abraçadora de fusta, la *trugeta* [*şę truşęte*, Sencelles], clavada amb dos bastonets que travessen l'arbre: *les camelles* [*şęs keméşes*, Sencelles].

La perxa a la qual va enganxat l'animal (cavall, ase, mula) és, en general, una soca o una branca gruixuda, sense desbastar, torçada de natural, amb la part còncava cap avall, de manera que l'extrem oposat al de l'arbre vingui més avall que aquest, a una alçada convenient per a enganxar-hi la bèstia. En alguna sinya com la que reproduïm en el dibuix de Ciutadella, la perxa rústica, havent-se romput, ha estat substituïda per un tauló ben cairrejat; però generalment, tant a Menorca com a les altres comarques es conserva la tradició de les perxes grolleres i molt tortes, que resulten altament pintoresques.

Els noms d'aquesta peça són els següents:

Perxa [*şęreş*, Palma, Sencelles, Manacor, Ciutadella, Eivissa].

Barra [*bára*, Peníscola, Guardamar; *bára*, Polinyà].

A l'extrem de la perxa va penjat el bastó d'on parteixen les llongues o tirandes que van a parar al collar de l'animal junyit. Aquest bastó es designa amb els noms següents:

1. *Diccionario de la Academia Española*, catorzena edició.

Batall (< *BATTUACŪLUM 'batedor') [*batál*, Peníscola, Guardamar].

Balanci (derivat de *balança*, per l'oscillació que té) [*bełənsí*, Manacor, Palma, Sencelles].

Bago (< BACŪLUM?) [*bágu*, Ciutadella].

És particularment interessant la forma i funcionament del bago menorquí, que he descrit amb lletra i dibuix en el meu *Estudi fonètic i lexical del dialecte de Ciutadella*¹ i en el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, II, 196. Val a dir que en moltes sínies menorquines el bago tradicional ha estat substituït per altres aparells junyidors, de ferro, com el que es veu en la sínia ciutadellenca del dibuix adjunt.

Les sínies de la comarca de Peníscola i d'Eivissa solen tenir una segona perxa, més petita que la que hem descrit suara, i col·locada formant angle amb la primera, de manera que l'extrem de la perxa major vagi darrera la bístia, i el de la perxa petita vagi a l'indret del cap de l'animal i el subjecti pel cabestre. Els noms d'aquesta perxa suplementària són aquests:

Cabestrera [*kəβəstrəra*, Peníscola].

Perxeta [*pəreçte*, Eivissa].

Es dóua pertot arreu el nom de *rodet* [*rodét*, Peníscola, Polinyà, Guardamar; *rodét*, Palma, Manacor, Sencelles; *rudét*, Ciutadella, Eivissa], diminutiu de *roda*, a la roda dentada que volta en sentit horitzontal i posa en moviment la roda gran i vertical que porta els catúfols. El rodet és una de les peces més característiques de la sínia, i segons la seva estructura dóna diferents aspectes i denominacions a tot l'aparell. En coneixem tres tipus diferents: *rodet de braços*, *rodet tortosí* i *rodet de bastards*. El rodet de braços (únic que es coneix a les Balears, i que he trobat també a Guardamar) consta de dos grans anells de fusta, iguals, paral·lels i concèntrics, units en tota llur circumferència per una sèrie de barrons que serveixen de dents d'engranatge i estan col·locats paral·lelament a l'eix del rodet. Cadascun dels dits anells es compon de diferents segments, equivalents a arcs de cercle, que els baleàrics anomenam *congrénys* [*kəŋgrénys*, Palma, Sencelles, Manacor; *kungrénys*, Ciutadella]; algunes peces rectes encreuades [*la kréu*, Pe-

1. *Miscelánea Filológica dedicada a D. Antonio M.ª Alcover*, Palma, 1932, p. 453.

níscola, Guardamar; *εs κρηπές*, Ciutadella, Eivissa; *εs κρηπές*, Palma, Manacor, Sencelles] uneixen els congrenys diametralment oposats i serveixen de reforç a tot el rodet i de centre de sosteniment d'aquest enmig de l'arbre. El rodet tortosí o *de sènia tortosina* [*sènia tortosina*, Peníscola], consta d'un sol anell amb els seus creuers, i en lloc de braços o barrons fixos pels dos extrems té estaques que estan ficades per l'extremitat superior en l'anell del rodet i tenen l'extremitat inferior lliure,¹ resultant així menys resistents que els del rodet de dos anells. Finalment, el rodet de bastards no té cap mena d'estaques verticals ni tan sols té cap anell que formi perímetre circular, sinó que està reduït a la creu i a vuit *bastards* [*bastardi*, Peníscola] o barres convergents al centre i situades dues entre cada dos braços de la creu. Les vuit extremitats de les barres que formen la creu, amb els extrems dels vuit bastards, formen un conjunt de setze dents que eugranen amb les estaques o pintes de la roda dels catúfols. El nom de *bastards* (< BASTARDUS 'bord', Wartburg FEW, I, 276) s'explica perquè les vuit barres anomenades així són més primes que les barres que formen la creu del rodet.

Les dents verticals del rodet tenen aquests noms:

Braçols (< *BRACHIÖLUM 'bracet') [*brəşòls*, Palma, Sencelles, Ciutadella, Eivissa].

Bracerols (< *braçols* amb increment del sufix *-er*) [*brəşeròls*, Sencelles, Manacor].

Palons (diminutiu de *pal*, cast. *palo*) [*palòns*, Guardamar].

Estaques [*astàkes*, Peníscola].

Queixals [*hicàls*, Polinyà].

Dents [*dèns*, Palmar], segons M. Thede (VKR, VI, 270).

La peça principal de la sènia és la *roda* [*róda*, Peníscola; *řòdø*, Polinyà; *řòdø*, Palma, Sencelles, Manacor, Ciutadella, Eivissa]. Consisteix en un gran anell de fusta, més ample en sentit perpendicular que en sentit paral·lel a l'eix, i travessat per una sèrie de bastons de fusta que per una banda sostenen el rest i els catúfols i per l'altra engranen amb els braços o dents del rodet. Dels congrenys que formen la roda parteixen barres diametralment que formen la *creu* o *creuers*, anàlegs als creuers del rodet, i que en el centre

1. D'aquest tipus (sènia tortosina) és la sènia de l'Horta de València, fotografiada per Max Thede, a la qual hem al·ludit en la primera nota d'aquest treball.

són travessats per un eix robust de fusta, el qual, col·locat horitzontalment, descansa damunt uns soquets incrustats en terra a cada banda del senial.

A més de la creu o creuers de la roda (que tenen els mateixos noms que els del rodet), les sínies de Peníscola, entre cada dos braços de la creu, tenen dos radis més prims, que serveixen de reforç a la roda i s'anomenen *bastards* [*bastàré*]. (Compari's el que hem dit més amunt sobre els bastards del rodet.)

L'eix de la roda té aquests dos noms especials:

Jaent (< JACĒNTEM 'ajagut') [*jaén*, Peníscola].

Trugeta (dim. de *truja* < TRŎJA 'bacona') [*truçjéte*, Sencelles; *truçjéte*, Sant Antoni d'Eivissa].

La punta de ferro que va a l'extremitat de l'eix i descansa damunt el soquet, es diu *ballador* [*bəljədō*] en mallorquí i *punxo* [*puɲçō*] a Peníscola. La peça de fusta damunt la qual descansa, es diu *soquet* [*sokét*, Sencelles] o *capçalet* [*kapsalét*, Peníscola].

Els bastons que travessen horitzontalment la roda i li serveixen de dents, tenen aquests noms:

Els pintes (< PĒCTĪNES, REW 6328) [*ɛs pɪntɛs*, Mallorca, Menorca, Eivissa].

Les estagues [*lez astákes*, Peníscola].

Els punts [*los púns*, Guardamar].

Els forats que té la roda, en els quals van ficats els pintes o estagues, es diuen *los estaquerols* [*loz astakeróls*, Peníscola].

Hi ha sínies *de catúfols* i *de calaixons*. Les primeres, úniques que existeixen a les Balears, porten una rastellera de vasos de terrissa, de test, de fusta o de metall, lligats tot al voltant de la roda, sostinguts pels pintes. Les sínies de calaixons (existents en el País Valencià al costat de les de catúfols) recullen l'aigua dins la mateixa roda, que és a manera de caixa, i la llancen per uns forats en forma de mitja-lluna, que la roda té al costat. Els noms dels catúfols en valencià i baleàric són:

Cadufs, *cadufos* [*kədúfos*, Palma, Manacor; *kədúfs*, Sencelles, Ciutadella; *kədúfus*, Ciutadella, Eivissa; *kaús*, Guardamar].¹

Calaixons [*kalajéons*, Palmar] (ap. Thede, *loc. cit.*).

1. Sobre l'etimologia de *caduf* i les altres variants catalanes d'aquest mot (*kadúps* Tortosa, *kətúfuls* Camp de Tarragona, etc.), cf. *Diccionari Català-Valencià-Baleàric*, II, 735.

La distinció entre cadufs i calaixons en valencià s'ha anat debilitant, i sovint els mateixos pagesos confonen els dos conceptes, usant un mot per l'altre. Així, el sinier de Guardamar que em donà la informació, anomenava *caüfs* [kaüs] els calaixons, mentre que els hortolans d'altres comarques valencianes em parlaven de calaixons referint-se als catúfols de terrissa o de metall.

La forma dels catúfols és molt variada. Els de Mallorca i Menorca són cilíndrics; els d'Eivissa són lleugerament ventruts a manera de barrilets, i els valencians solen ésser esprimatxats de la part inferior, imitant les àmfors romanes.

Els catúfols van lligats amb cordetes o amb anelles de ferro (*lligams* [lígams, Peníscola]) a una corda o cadena que envolta la roda de la sínia i que s'anomena *rest* (< RĚSTE 'corda' [rĚst, Peníscola, Guardamar, Mallorca, Menorca, Eivissa]). La llargària del rest, i per tant la quantitat dels catúfols, és molt variable, car depèn de la fondària del senial. Aquest sol ésser molt profund en les sínies baleàriques (a Mallorca i Menorca la major part dels pous de sínia tenen més de vint metres de profunditat); a Peníscola i altres comarques valencianes, en canvi, el senial té tan poca fondària que la mateixa roda arriba a l'aigua, de manera que el rest va totalment adherit a la roda i no necessita penjar gens per a omplir els catúfols.

A un costat del senial, van penjats dos bastons paral·lels inclinats, entre els quals passa el rest, i així s'evita que aquest es desviï i arribi a desenganxar-se dels pintes. Els dits bastons, que a Mallorca es diuen *guieres* [gières], a Peníscola tenen el nom bell i expressiu de *pastors* [pastòs]. Els pastors van amarrats per llur extrem inferior a una barra situada de través a flor d'aigua, que es diu *travesser* [travesé, Peníscola].

Per tal d'impedir que, en aturar-se de caminar la bístia, la perxa es posi a voltar en sentit contrari al normal (que és sempre cap a l'esquerra) i faci giravoltar violentament tot l'aparell, hi ha una peça de fusta forçada que s'aplica oportnament als braços del rodet o als pintes de la roda, i que atura tot el moviment de l'engranatge. Aqueixa peça en les sínies valencianes va solta, i el sinier té la molèstia d'aplicar-la al rodet cada vegada que vol aturar la sínia. En les sínies de les Balears, la peça de contenció forma part del mecanisme general i funciona automàticament : en

les sínies mallorquines s'aplica directament als pintes, i en les menorquines als braços, segons pot observar-se en els dibuixos adjunts. Els noms d'aqueixa peça són:

Belitre (< germ. BETTLER 'captaire', FEW, I, 345) [*bełłtre*, Ciutadella].

Cadell (< CATĒLLU 'canet') [*kəđéł*, Palma, Sencelles, Manacor].

Canet [*kəñét*, Eivissa].

Mosso [*mòso*, Peníscola, Polinyà, Guardamar].

Els catúfols o calaixons aboquen l'aigua dins una caixa de fusta, de baranes baixes pels costats i per davant, i més ampla de boca que de sòl, la qual està col·locada davant la roda i és designada amb aquests noms:

Boca-roda [*bəkaròda*, Palmar] (ap. Thec.e, loc. cit.).

Pastera [*pastèra*, Peníscola; *peštère*, Eivissa].

Pastereta [*peštèrçte*, Palma, Sencelles, Manacor, Ciutadella].

Els noms *pastera* i *pastereta* provenen de la semblança d'aquesta caixa amb les antigues pasteres de fer pa, que també tenien les voreres embiaixades.

La barana posterior de la pastera és relativament molt alta, puix que arriba fins molt prop dels catúfols de més amunt i segueix en el seu contorn la curvatura de la roda; la seva finalitat és evitar que es perdi gens d'aigua en caure dels catúfols. A les Balears és coneguda aqueixa part més alta de la pastera amb aquests noms:

Ventalla [*veñtáyè*, Manacor; *veñtáyè*, Ciutadella].

Mantell [*məñtél*, Sencelles].

La pastera descansa damunt dues pedres que reben aquests noms:

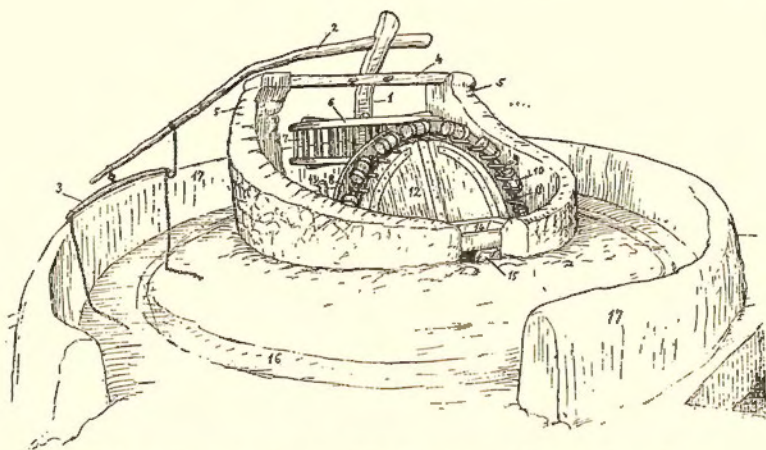
Ses lleones [*səl levónes*, Sencelles].

Es lleonets [*əl leunéts*, Ciutadella].

De la pastera, per una canal exterior o subterrània, l'aigua va a parar al safareig o bé directament al camp que s'ha de regar. També hi ha al País Valencià sínies que no tenen pastera de la forma que hem descrita, sinó més aviat una canal de fusta o d'obra per la qual discorre l'aigua cap als bancals.

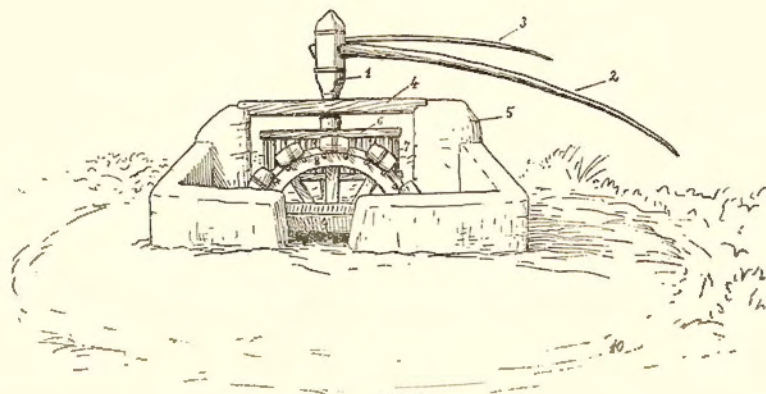
Aquesta descripció detallada del funcionament de les nostres sínies haurà mostrat prou analogies d'aquestes màquines rústiques amb la maquinària interior dels molins de vent, que he estudiat en un altre treball (*BDC*, xxii, 1-35) : efectivament es tracta de mecanismes anàlegs, puix que tots dos consisteixen essencialment en un joc de rodes dentades. Aquesta coincidència de mecanisme i funcions ha determinat naturalment una gran semblança de nomenclatura entre ambdues màquines. I a part de les raons mecàniques podem observar una altra prova d'influència, molt curiosa, de la terminologia molinera damunt la de les sínies : és la denominació *sínia rodent*, que a Mallorca s'aplica a designar les sínies en moviment, en servei actiu. Normalment caldria esperar, del verb *rodar*, un participi de present *rodant*; la forma *rodent*, aplicada només a la sínia, sembla efecte d'una imitació fonètica de *molt molent*.

FRANCESC DE B. MOLL

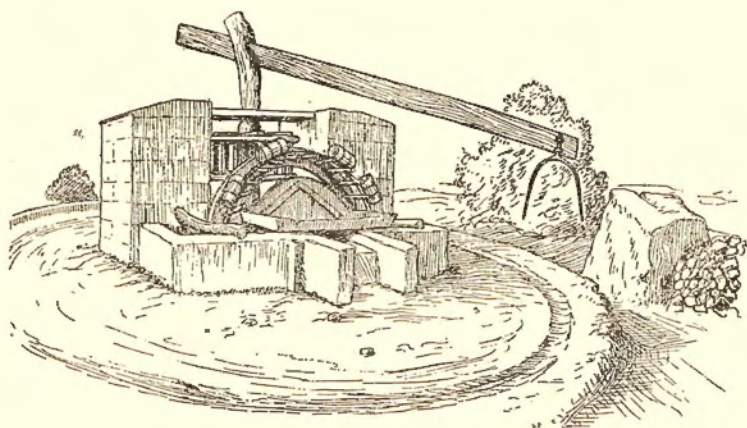
Sínia mallorquina de casa d'En Bartomeu Oliver de Sencelles

1. *àbre*.—2. *pèrce*.—3. *belensí*.—4. *jóu*.—5. *kulúnne*.—6. *rodét*.—
 7. *bresóls, breseróls*.—8. *ròde*.—9. *pínte*.—10. *kedúf*.—11. *rèst*.
 12. *mentél*.—13. *gièrè*.—14. *pèsterète*.—15. *levóne*.—16. *kèminét*.
 17. *peréd de se móte*.

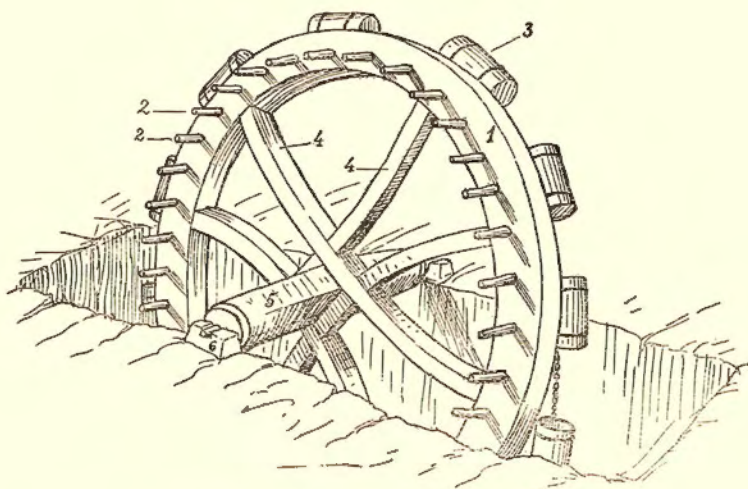

Sínia de la vila d'Eivissa

1. *àbre*.—2. *perna*.—3. *perxeta*.—4. *tisora*.—5. *merlet*.—6. *rodet*.—7. *braçol*.—
 8. *roda*.—9. *pastera*.—10. *caminal*.

S'nia de L'Havana (Ciutadella, Menorca)

Detall de la roda de s'nia (Sencelles)

1. r'òde.—2. p'inte.—3. kedúf.—4. krèvé.—5. trufjete.—6. sokét

Foto 1. — Sínia de mota alta
(Palma de Mallorca)

Foto 2.—Sínia rudimentària que es fa anar amb el peu
(La Pobla de Benifassà)